

Luis ARCINIEGA GARCÍA, *La Memòria del ducat de Gandia i els seus títols annexos. Redactada per Basilio Sebastián Castellanos per al duc d'Osuna (1851-1852)*, Gandia: CEIC Alfons el Vell, 2001, 274 p., il·l.

L'any 1844 moria sense descendència Pedro Téllez Girón y Beaufort Spontin, onzè duc d'Osuna. El succeí el seu germà Mariano, que al marquesat italià de Terranova afegí tots els títols de la casa d'Osuna i fou el dotzè i darrer duc d'aquest llinatge. Per aquesta herència, el flamant duc d'Osuna obtingué diversos càrrecs nobiliaris al País Valencià, pels quals esdevingué duc de Gandia, comte d'Oliva, marquès de Llombai, baró d'Alberic... entre d'altres dignitats, la major part aconseguida durant el segle XIX a través d'una política matrimonial interessada, de caràcter endogàmic, que recollí els fruits d'altres títols col·laterals a partir de parents que moriren sense successió.

Malgrat la immensa fortuna heretada, el tarannà “generós i malgastador” d'aquest duc l'impulsà a realitzar nombroses despeses que consumiren la fortuna més gran de l'època. Probablement aquesta necessitat de recursos pecuniaris rau en el fons del nomenament de l'historiador Basilio Sebastián Castellanos de Losada com a antiquari i cronista de la casa i dels estats del ducat d'Osuna i d'El Infantado. Segons Arciniega, de la correspondència entre l'historiador i l'aristòcrata es desprèn que en principi, Castellanos fou contractat per redactar una història de la casa d'Osuna que finalment no arribà a enllestir-se. Posteriorment el mateix escriptor presentà un projecte de memòria històrica al duc perquè fóra aprovat. Aconseguit l'encàrrec, a l'historiador se li plantejà una doble via d'interès. D'una banda la intenció de don Basilio per la història del ducat d'Osuna, amb el “reconeixement social i el prestigi professional” que suposava el càrrec. D'altra banda, l'interès del duc d'Osuna es decantava cap a un altre vessant al marge dels aspectes positius historials. Durant el segle XIX la família Téllez havia rebut incorporat nombroses possessions que d'alguna manera mantenien un estat jurídicament precari. Fóra el cas del comtat d'Oliva “en un mal moment per la falta dels títols de pertinença que s'exigien o el que va interposar per la propietat sobre el convent de Sant Roc de Gandia i els seus horts”.

Resulta evident que la tasca de Castellanos havia de dirigir-se cap a la visita de les propietats heretades i requerir-ne la documentació necessària per “reforçar-ne els drets” a la possessió. Fet i fet, la *Memòria* es limita a realitzar un catàleg de les senyories incorporades més tardanament a la casa d'Osuna. Així l'historiador “aprofitava les visites als arxius per a reunir documents que contribuïren als seus fins històrics, però també als plets” en què s'havia embarcat el ducat.

Per a Arciniega, l'autèntic motor que comportà la redacció d'aquest inventari fou la fretura de rendes del duc d'Osuna. Així una de les característiques bàsiques de l'obra és la descripció, minuciosa, de l'estat de les seues propietats al País Valencià. De fet, el relat històric està sotmès a una necessitat pràctica: demostrar “la propietat i l'art a valors de taxació”. Una aplicació real d'aquesta exigència el comprovem en l'ús de la documentació aconseguida en diversos

plets de titularitat que mantenia el duc, tot i que el palau dels Centelles a Oliva i el dels Borja a Gandia resten fora de l'inventari per haver-se venut abans de la visita de Castellanos a la Safor, en la primera meitat del segle XIX, l'historiador no s'està de descriure'ls físicament.

ESTRUCTURA I ESTIL DE LA MEMÒRIA

La memòria general consta de tres informes històrics bastits a través de dos viatges al País Valencià realitzats entre octubre de 1851 i novembre de 1852. La *Memoria Histórico-Descriptiva de su visita al ducado de Gandía, condado de Oliva y baronía de Castellón de Rugat* contenia un resum del recorregut fet per les principals propietats del marquès en terres valencianes. El cronista s'acosta al ducat de Gandia i al comtat d'Oliva amb la intenció de conèixer la història d'aquests territoris, on pretenia "recoger los datos y noticias necesarias a ilustrar la Historia de su ilustre casa en lo respectivo a este su estado y describirle geográfica, artística y arqueológicamente". Malgrat que la pretensió sona a retòrica justificativa, en realitat la *Memoria* estava farcida d'informació administrativa que incloïa el noms dels administrador i llogaters de les propietats visitades, així com un comentari sobre l'estat de conservació de cadascuna d'elles i les reparacions que caldria fer per mantenir-les en bon estat.

Una segona *Memoria* incloïa la visita a quaranta-quatre pobles vinculats d'alguna manera als principals títols dels quals eren posseïdors els Osuna. Així Castellanos visita el marquesat de Llombai, les senyories de Pego, Murla... a fi d'obtenir dades i documents que avalassen la propietat del marquès, és a dir, que l'objectiu històric pel qual s'iniciava la visita s'esbiaixava a la recerca de papers que demostrassen la "legitimitat de les possessions de don Mariano".

La redacció s'inscriu dins el context positivista, erudit i diletant de l'època. La informació s'exposa amb claredat i rigor, ben documentada, malgrat que canalitza la confusió de disciplines que caracteritza aquesta època. La *Memoria* ofereix informació sobre nombrosos palaus, castells, cases de senyoria, esglésies, ermites, almàsseres, trapigs... La majoria de les opinions es limiten a l'anàlisi descriptiva dels diferents béns immobles que el duc d'Osuna posseeix. L'obra s'emmarca dins el corrent historiogràfic vuitcentista que unia criteris geogràfics i històrics i en aquest cas, amb pretensions probablement literàries. És el temps de redacció de grans obres que abasten objectius molt amples com el *Diccionario-Histórico de España* publicat per la Real Academia de la Historia a principi del segle XIX o el més conegut *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, dels anys 1845-1850, de Pascual Madoz.

La publicació *La Memoria del ducat de Gandia i els seus títols annexos*, inclou una transcripció acurada de Luis Arciniega d'aquest document, un text sortosament adquirit per l'Ajuntament de Gandia fa uns mesos, i una llarga part introductòria que recorre la formació del redactor de la *Memoria*, Basilio Castellanos, els antecedents del projecte, l'estructura i el recorregut de l'autor pel País Valencià, les fonts i el gènere literari. És a dir, una anàlisi extensa del contingut d'aquest document dins el context històric pertanyent. Tot i la minuciosa labor de recerca realitzada, notem a faltar una descripció codicològica del text, una mancança que hem observat en altres edicions de textos històrics i que no devia esdevenir crònica.

Obri les descripcions de la primera *Memoria* el palau dels Borja, a Gandia, amb una revisió arquitectònica tan exhaustiva i precisa que ha permès conèixer l'estat i situació d'aquest edifici en aquell moment. El segueixen les altres possessions arquitectòniques de la ciutat per continuar amb el comtat d'Oliva. A la segona part s'inclou una altra descripció física molt detallada, peça a peça, i una nota breu sobre els esdeveniments històrics més importants ocorreguts a Gandia. Una descripció similar es fa amb el palau dels comtes d'Oliva per continuar amb la resta de propietats valencianes del duc d'Osuna.

En algunes parts, la redacció de la *Memoria* esdevé una mena fresc naturalista de l'època, basada en el model setcentista de Cavanilles, a qui cita sovint, senyal que a l'hora de la redacció devia tenir al davant un exemplar de les *Observaciones*. Hi ha ocasions en què les descripcions de la memòria resulten tan precises que permeten interpretar les vistes llunyanes d'algunes fotografies o n'amplien el camp visual i en d'altres, la redacció ateny un caràcter d'"extremadament poètica", segons observa Arciniega en la descripció de la cova de les Meravelles, que Castellanos compara amb l'interior d'una catedral. Malgrat aquestes excrescències literàries, l'objectiu projectat no s'abandona en cap moment i la relació de títols, escriptures i propietats n'ocupa la major part.

La publicació inclou diversos mapes amb les rutes seguides per Castellanos en viatjar al País Valencià i nombroses fotografies que il·lustren gràficament algunes de les propietats visitades per l'historiador, que es fan d'agrair perquè d'aquesta forma la descripció memorial es pot contrastar amb la visió real de lloc visitat.

JOAN IBORRA
Historiador